

Tomasz Landmann

Akademia Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki we Wrocławiu

tomasz.landmann@awl.edu.pl

ORCID ID: 0000-0002-9753-9373

**KOMUNIZM JAKO ZAGROŻENIE
POLITYCZNE I SPOŁECZNO-KULTUROWE
NA OBSZARZE AMERYKI PÓŁNOCNEJ
I POŁUDNIOWEJ W OCENACH
SAMODZIELNEJ EKSPozyTURY
WYWIADOWCZEJ ESTEZET
W LATACH 1941-1945**

STRESZCZENIE

W artykule przyjęto za cel przedstawienie argumentów świadczących o tym, że w ocenach zaprezentowanych w dokumentach placówki ESTEZET komunizm pojawiał się jako istotne zagrożenie o charakterze politycznym i społeczno-kulturowym na obszarze obu Ameryk.

Autor przyjął tezę, że komunizm stanowił istotne zagrożenie polityczne oraz społeczno-kulturowe na obszarze obu Ameryk w latach 1941-1945.

Przeprowadzona analiza dowiodła, że zagrożenie ideologią komunistyczną oraz działaniami prowadzonymi przy wsparciu Sowietów na obszarach obu Ameryk było bardzo poważne. W wielu państwach uprawiano propagandę komunistyczną i dążono do wpłynięcia na kształt sceny politycznej. Ważnym zagrożeniem okazało się dążenie komunistów do rozbięcia ładu społecznego, jak również tożsamości kulturowej państw północno- oraz południowo-amerykańskich.

Słowa kluczowe:

Ameryka, bezpieczeństwo kulturowe, ESTEZET, komunizm, wywiad.

Wstęp

W artykule podjęto próbę udowodnienia, że komunizm stanowił istotne zagrożenie polityczne oraz społeczno-kulturowe na obszarze obu

Ameryk w latach 1941-1945. W analizie uwzględniono ocenę wynikającą z dokumentów opracowanych przez Samodzielną Ekspozyturę Wywiadowczą ESTEZET, będącą placówką polskiego wywiadu wojskowego, prowadzącą działalność w Stanach Zjednoczonych podczas II wojny światowej.

Wybrana problematyka nie doczekała się syntetycznego opracowania w aktualnej historiografii badającej problematykę funkcjonowania polskiego wywiadu wojskowego podczas II wojny światowej. Temat – mniej lub bardziej wyczerpująco – podejmowali J. S. Ciechanowski (2013), P. Matusiak (2002), A. Peplowski (1991; 1995), J. Smoliński (2004), czy R. Świętek (1988), skupiając się w głównej mierze na znaczeniu placówki ESTEZET dla rozwoju polskiego wywiadu wojskowego, w tym podtrzymywaniu relacji wywiadowczych w szczególności ze Stanami Zjednoczonymi oraz Wielką Brytanią. W rezultacie przeprowadzonej kwerendy nie spotkano się z artykułem, który poruszałby kwestię analizy wpływów komunizmu na obszarze obu Ameryk, z uwzględnieniem interpretacji traktującej ideologię komunistyczną jako zagrożenie bezpieczeństwa kulturowego w państwach Ameryki Północnej i Ameryki Południowej.

Celem przyjętym w artykule jest przedstawienie argumentów świadczących o tym, że w ocenach zaprezentowanych w dokumentach placówki ESTEZET komunizm stanowił istotne zagrożenie o charakterze politycznym i społeczno-kulturowym na obszarze Ameryk. Autor dążył w większym stopniu do skupienia uwagi na sprawach związanych z bezpieczeństwem kulturowym niż na kwestii bezpieczeństwa militarnego i współpracy wywiadowczej Polski i innych państw przy udziale placówki ESTEZET. Komunizm potraktowano jako zagrożenie bezpieczeństwa politycznego oraz społeczno-kulturowego, a także tożsamość kulturową i narodową, w państwach Ameryki Północnej i Ameryki Południowej.

W celu ukierunkowania analizy autor zdecydował się postawić tezę, zgodnie z którą komunizm stanowił istotne zagrożenie polityczne i społeczno-kulturowe na obszarze obu Ameryk w latach 1941-1945. Funkcjonowanie placówki wywiadowczej ESTEZET, wraz z podległymi placówkami, mogło nie tylko służyć uzyskaniu przez Rząd RP na uchodźstwie lepszego rozpoznania sytuacji wojskowej na obszarze Ameryk, ale także być cennym narzędziem do pogłębienia wiedzy o istocie zagrożenia komunizmem, jako ideologii szkodliwej dla bezpieczeństwa politycznego, społecznego i kulturowego w Ameryce Północnej i Ameryce Południowej.

Funkcjonowanie Samodzielnej Placówki Wywiadowczej ESTEZET Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza pozostaje jednym z rzadziej po-

dejmowanych tematów w historiografii dotyczącej okresu II wojny światowej. Temat nie znajduje dostatecznie wyczerpujących opracowań naukowych również w dziedzinie funkcjonowania polskiej służby wywiadowczej w latach 1939–1945. Dokumenty, które opracowała placówka ESTEZET, pozostają interesującym źródłem informacji na temat zróżnicowanych aspektów będących w zainteresowaniu Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza.

Krótką geneza powstania oraz zadania Samodzielnej Ekspozytury Wywiadowczej ESTEZET

Powstanie placówki ESTEZET uzgodniono w sierpniu 1941 roku w rezultacie przyjęcia wstępnej umowy polsko-amerykańskiej o potrzebie współdziałania wywiadowczego. Strona polska starała się wykorzystać korzystny grunt do współpracy z Amerykanami w związku z faktem, że w ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej Polska i Stany Zjednoczone zainicjowały kontakty wywiadowcze, ukierunkowane zarówno na wymianę informacji na temat potencjału III Rzeszy, jak i Związku Sowieckiego. Współpraca miała w dużej mierze charakter jednostronny z uwagi na to, że głównie Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego był stroną aktywną oraz dostarczającą Amerykanom wartościowych materiałów i informacji, uzyskując w zamian „raporty (...) rzadkie i skąpe” (Kołakowski, 2012, s. 294). Nadzieje strony polskiej na bardziej zaangażowane działania i rezultaty w kontakcie ze służbami amerykańskimi pojawiły się w nowych warunkach już po wybuchu II wojny światowej. Elementem ich podtrzymania było ulokowanie przez Polaków placówki wywiadowczej w Nowym Jorku.

Placówkę ulokowano w strukturze Konsulatu Generalnego RP w Nowym Jorku, na czele którego w latach 1941-1945 stał dyplomata i kompozytor, Sylwin Strakacz. Postać o tyle ciekawa, że zaangażowana zarówno w czasie II wojny światowej, jak i po niej w sprawę polską w Stanach Zjednoczonych. Przez ponad ćwierćwiecze pracował na rzecz rozwoju sprawy działań Polonii i wsparcia zniewolonej Polski, nie tylko sprawując funkcję konsula generalnego RP, ale również przewodnicząc i działając od 1950 roku w strukturach organizacji Stowarzyszenie Emigracji Polskiej – Samopomoc, a od 1947 roku – organizacji Friends of Poland. Ponadto tłumacz i prawnik, założyciel polskiego teatru w Los Angeles, aktywny aktor i reżyser (Nowiński, 2004).

Placówka do 31 sierpnia 1943 roku funkcjonowała pod kierownic-

twem płk. dypl. Ludwika Sadowskiego, podlegając w ujęciu organizacyjnym szefowi Oddziału II Informacyjno-Wywiadowczego Sztabu Generalnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Na skutek przeprowadzenia gruntownej reorganizacji placówka od dnia 1 września 1943 roku przeszła pod kierownictwo mjr. dypl. Mariana Stanisława Chodackiego – dyplomaty, który przed wojną pełnił funkcję Komisarza Generalnego RP w Wolnym Mieście Gdańsku, a po wojnie, w latach 1949-1951, funkcję dyrektora wykonawczego Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce (Peplowski, 1995). Działalność mjr. dypl. Chodackiego została podporządkowana formalnie szefowi Polskiej Misji Wojskowej w Stanach Zjednoczonych i zastępcy Szefa Sztabu Naczelnego Wodza, płk. Leonowi Mitkiewiczowi (Świątek, 1988).

Jedną z decydujących przesłanek o utworzeniu placówki ESTEZET było podjęcie i możliwość rozwoju współpracy przez Rząd RP na uchodźstwie z brytyjską Tajną Służbą Wywiadowczą. Inną było dążenie polskiego wywiadu wojskowego do rozwinięcia relacji wywiadowczych ze Stanami Zjednoczonymi. Kolejną stanowiła potrzeba prowadzenia zwłaszcza działań kontrwywiadowczych, natomiast w mniejszym zakresie działań wywiadowczych, na obszarze obu Ameryk, przy kontroli przez ESTEZET aktywności licznych placówek polskich zlokalizowanych w poszczególnych państwach Ameryki Północnej i Południowej. W literaturze wskazuje się na dominację zadań kontrwywiadowczych nie tylko w strukturze wewnętrznej zadań ESTEZET, ale również w porównaniu aktywności placówki do misji realizowanej przez inne placówki zagraniczne wywiadu wojskowego w latach 1941–1945 (Ciechanowski, 2004). Najważniejszymi kierunkami rozpoznania w działalności placówki ESTEZET i jej podplacówek pozostawały Stany Zjednoczone, Kanada, a także wybrane państwa Ameryki Południowej (Ciechanowski 2013; Suchcitz, 2010).

Równie ważną przesłanką powstania placówki ESTEZET było dążenie do rozpracowania na obszarze Stanów Zjednoczonych i w rejonach funkcjonowania podległych placówek działalności środowisk emigracyjnych. Dotyczyło to zwłaszcza kół sowieckich i niemieckich, a także ukraińskich, gruzińskich, litewskich i łotewskich. Istotny powód dotyczył dążenia do objęcia obserwacją rozwoju ruchu komunistycznego na obszarze Ameryk, w tym działalności oficjalnych przedstawicielstw sowieckich (Świątek, 1988). W realizacji celu rozpoznania działalności lewicy komunistycznej w Stanach Zjednoczonych ważną rolę placówki ESTEZET pozostawała współpraca i wymiana informacji ze służbami amerykańskimi (Jędrzejewicz, 2006).

Powyższy fakt stanowi dodatkowe uzasadnienie wyboru prezentowanej tematyki, jako że ESTEZET była placówką właściwą do oceny faktycznych zagrożeń politycznych i społeczno-kulturowych ideologii komunizmu w latach 1941–1945. Ponadto realizację zadań i misji placówki ESTEZET cechowała pewna ciągłość i trwałość. Może o tym świadczyć fakt, że nie uległy one zmianie w lutym 1943 roku, kiedy w Waszyngtonie utworzono stanowisko przedstawiciela Naczelnego Wodza przy Kolegium Szefów Sztabu (*Combinet Chiefs of Staff – CCS*) w osobie Leona Mitkiewicza w celu zacieśnienia relacji Rządu RP na uchodźstwie z Amerykanami oraz Brytyjczykami (Pepłoński, 1995).

Podstawowe obszary działalności placówki ESTEZET dotyczyły:

- organizacji sieci agenturalnej wraz z podaniem numerów własnych agentów, a także sieci towarzyskiej, z przedstawieniem aktualnych świadomych i nieświadomych współpracowników wywiadowczych;
- prezentacji wyników pracy i opanowanie terenu wywiadowczego, zdobywanie źródeł informacji i opis środowisk, z których informacje pochodzą, w tym porównanie osiągniętych wyników z rezultatami ujętymi w planach pracy;
- nawiązywania współpracy z Anglikami oraz Amerykanami na obszarze Ameryk; ze względu na położenie placówki ESTEZET szczególne znaczenie miała współpraca z Amerykanami, realizowana w formie wymiany informacji z amerykańskimi służbami wywiadowczymi, a także z Federalną Służbą Śledczą, czyli FBI (Pepłoński, 2000);
- opisu trudności w pracy kontrwywiadowczej i wywiadowczej na obszarze Ameryk;
- przygotowywania oraz aktualizowania schematu organizacyjnego placówek pozostających pod nadzorem ESTEZET, ich obsady personalnej, spraw budżetu oraz raportów organizacyjnych;
- obserwacji sytuacji politycznej i wojskowej w państwach Ameryki Północnej i Południowej, stanu i działań Polonii w tych regionach, propagandy i agitacji komunistycznej, analizy prasy mniejszościowej i emigracyjnej, a także stałej współpracy z wywiadem amerykańskim i brytyjskim (przy doprecyzowaniu, że Brytyjczykom nie należało przekazywać żadnych materiałów przesyłanych przez centralę polskiego wywiadu z przeznaczeniem dla wywiadu amerykańskiego, ani materiałów ofensywnych zdobywanych wysiłkami placówki ESTEZET). (Instrukcja dotycząca przygotowania raportu z działalności Ekspozytury [1942/1943]).

Stan realizacji zadań w każdym z wymienionych obszarów działań placówka miała prezentować w cyklicznych raportach, sporządzanych zawsze do 10. dnia każdego miesiąca (Tamże). W miarę potrzeb placówka ESTEZET miała nawiązywać kooperację z innymi wywiadami państw sojuszniczych prowadzących rozpoznanie w obu Amerykach. Ważne zadania wiązały się ponadto ze współpracą z polskimi attaché wojskowymi i kierownikami polskich przedstawicielstw dyplomatycznych. W gestii placówki ESTEZET pozostawała ponadto „wszelka działalność mogąca przynieść korzyści dla wysiłku wojennego – o ile nie koliduje ona z głównymi jego obowiązkami i zadaniami jako Szefa Ekspozytury oraz o ile jej charakter nie jest tego rodzaju, że mógłby zagrażać dekonspiracją pracy Ekspozytury albo jego samego jako Szefa Ekspozytury” (Instrukcja organizacyjna i plan pracy Ekspozytury Estezet Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza oraz jej placówek wywiadowczych z dnia 3 marca 1943 roku).

O szczególnym znaczeniu placówki ESTEZET dla rozwoju działań i stopnia poinformowania polskiego wywiadu od momentu jej powstania może świadczyć instrukcja zawarta w jednym z pism Sztabu Naczelnego Wodza do polskiego attaché wojskowego z października 1942 roku: „Współpraca wywiadowcza Oddziału II Sztabu N.W. z właściwymi czynnikami Władz w Stanach Zjednoczonych A.P. odbywa się wyłącznie za pośrednictwem Ekspozytury Estezet” (Podział zadań i kompetencji Attachés Wojskowych i Ekspozytury ESTEZET z dnia 12 października 1942 roku).

Rozpoznanie ruchu komunistycznego w Stanach Zjednoczonych

Komuniści prowadzili rozwiniętą działalność na obszarach obu Ameryk w latach 1941–1945, co mogło stanowić istotne zagrożenie stabilności politycznej, ładu gospodarczego i bezpieczeństwa społeczno-kulturowego państw. Uzasadnieniem dla zastosowanego przedmiotowego podziału treści w artykule może być fakt, że praca wywiadowcza placówki ESTEZET na obszarze Stanów Zjednoczonych i Ameryki Północnej w ogólności (tj. wraz z uwzględnieniem Kanady) cechowała się specyfiką w porównaniu do działań prowadzonych w Ameryce Południowej. Rozpoznaniu podlegała zwłaszcza nasilona infiltracja wywiadu sowieckiego skierowana na działalność mniejszościowych grup narodowościowych w USA, wywodzących się głównie z państw Europy Wschodniej oraz Południowej (Świątek, 1988). Istotną rolę miała odgrywać działalność propagandowa Sowietów przeciwko Pola-

kom i Rządowi RP na uchodźstwie, realizowana na obszarze Stanów Zjednoczonych. Miała zdyskredytować sprawę polską w czasie II wojny światowej za granicą, co wymagało podjęcia działań kontrwywiadowczych ze strony polskiej służby wywiadowczej, z możliwością współpracy ze służbami amerykańskimi (Wolsza, 1998).

Szczególnym zainteresowaniem Moskwy cieszyło się wspieranie działalności wywrotowej w Stanach Zjednoczonych. Rozwój ruchu komunistycznego w Stanach Zjednoczonych stanowił jeden z postulatów wspieranych przez sowiecką rezydenturę wywiadowczą w USA w postaci Głównego Zarządu Wywiadowczego (GRU). Z jednej strony dążono do uzyskania wpływów w sferze amerykańskiej administracji rządowej, z drugiej natomiast odnoszono się do możliwości infiltracji środowisk intelektualistów i naukowców, a także środowiska kulturalnego w USA (Cenckiewicz, 2009). Co więcej, jednym z najważniejszych środków oddziaływania komunistów na społeczeństwo amerykańskie była polityka dezinformacji i propagandy sowieckiej. Akcentowano w szczególności bliski związek Związku Sowieckiego i Stanów Zjednoczonych w zbrojnej i ideologicznej walce Aliantów przeciwko Niemcom hitlerowskim. Maskowano rzeczywiste zamierzenia Moskwy związane z chęcią opanowania i infiltracji poszczególnych środowisk w USA (Andrew, Mitrochin, 2001).

W rezultacie działań placówki ESTEZET pozyskano wartościowe dla polskiego wywiadu wojskowego informacje na temat struktury i aktywności placówek komunistycznych na terytorium Stanów Zjednoczonych. Dane prezentujące ustalenia wywiadu na koniec 1942 roku świadczyły, że główne kwatery komunistów znajdowały się w Nowym Jorku, Chicago, San Francisco oraz El Paso, a ośrodki okręgowe i sekcje placówek w kilkudziesięciu amerykańskich miastach. Komuniści finansowali szkoły dla robotników w 29 stanach, komunistyczne koła literackie w 36 stanach i tzw. ćwiczebne obozy komunistyczne w 15 stanach. W całym kraju znajdowało się 2 131 zidentyfikowanych przez polski wywiad wojskowy placówek komunistycznych, w tym 4 kwatery główne, 32 ośrodki okręgowe, 1 785 sekcji, 172 szkoły dla robotników, 90 komunistycznych kół literackich, a także 52 obozy ćwiczebne. Placówka ESTEZET zdobyła spis ważniejszych grup oraz towarzystw komunistycznych, wydawanych przez nie publikacji i powiązań ze współpracującymi instytucjami i organizacjami na terytorium całych Stanów Zjednoczonych. Wyróżniono również organizacje i instytucje, na których czele stali komuniści. W samym Nowym Jorku mieściły się: 72 szkoły komunistyczne, 1 187 jednostek partyjnych, a tak-

że 44 ośrodki powiązane z ideologią komunistyczną i jej założeniami. Nowy Jork, New Jersey, Pensylwania i Kalifornia pozostawały stanami, w których miała skupiać się działalność blisko 90% organizacji komunistycznych funkcjonujących w Stanach Zjednoczonych. O znaczeniu tych stanów dla wyrotowej działalności sowieckiej może świadczyć fakt, że w wymienionych stanach Kongres przeznaczył ponad 5,1 mld dolarów z łącznej sumy 7 mld dolarów na walkę z dywersją komunistyczną w kraju (Raport placówki ESTEZET dotyczący organizacji placówek komunistycznych w USA z dnia 30 czerwca 1944 roku).

Szczególnym zagrożeniem miała być również przekazana przez Moskwę instrukcja, zgodnie z którą młodzi komuniści w Stanach Zjednoczonych powinni zaciągać się do służby w amerykańskiej Gwardii Narodowej, jako formacji odpowiedzialnej za wspieranie regularnych działań wojska. Nadrzędnym celem było prowadzenie agitacji komunistycznej wśród gwardzistów i wyjaśnienie założeń nieuniknionej walki klasowej. Oceniono, że po agresji Niemiec hitlerowskich na Związek Sowiecki wpływy komunistów w Stanach Zjednoczonych poważnie wzrosły. Wśród przekazanych przez Moskwę celów dla amerykańskich komunistów znalazło się przygotowanie korzystnych warunków pod późniejsze strajki w fabrykach przemysłu chemicznego, samolotów oraz amunicji, dokach portowych i stoczniach. Komuniści mieli infiltrować ośrodki funkcjonujące przy kolejach żelaznych, elektrowniach, urzędach pocztowych i telegraficznych, pozyskiwać do współpracy pracowników marynarskich oraz „ustawicznie rozwijać agitację dla sabotażu produkcji i przewozu materiału wojennego, pracować dla wywołania strajku generalnego jako przejścia do zbrojnego powstania” (Tamże). Na tej podstawie można ocenić, że działalność amerykańskich komunistów miała stać się wzorcem, jeśli chodzi o prowadzenie sabotażu ekonomiczno-gospodarczego na obszarze Ameryki Północnej i wyznaczenie swoistych standardów działania również w państwach na kontynencie południowoamerykańskim.

Charakterystyczna pozostaje jednak pewna rozbieżność zakulisowych działań wywiadu sowieckiego i oficjalnego przekazu politycznego płynącego z Moskwy na temat relacji amerykańsko-sowieckich w kontekście rozwoju relacji Związku Sowieckiego z Zachodem w okresie wspólnej walki z III Rzeszą. Mianowicie, w oficjalnym przekazie Moskwa znacząco złagodziła krytykę ideologiczną Stanów Zjednoczonych (i jej głównego sojusznika w Europie, tj. Wielkiej Brytanii), próbując przekonać amerykańskie władze, że Związek Sowiecki zarzucił tradycje rewolucyjne, opierając rozwój państwa raczej na starych rosyjskich wartościach wywodzących się z carskiej

Rosji. Odwoływano się jednocześnie do wspólnych interesów Związku Sowieckiego i Zachodu w walce z hitleryzmem oraz wspólnych potrzeb w procesie odbudowy przyszłego powojennego świata. W rzeczywistości jednak ocenia się, że podobny dyskurs stanowił element rozbudowanej na szeroką skalę wojny informacyjnej oraz dezinformacji prowadzonej przez Sowietów przeciwko Stanom Zjednoczonym, aby ułatwić infiltrację amerykańskich środowisk członkom ruchu komunistycznego (Golicyn, 2007).

Rezultatem badań zagrożenia komunistycznego przez placówkę ESTEZET było opracowanie w listopadzie 1944 roku raportu na temat jednego z artykułów w dzienniku „New York World Telegram”, traktującego o poparciu udzielanym przez komunistów dla Partii Demokratycznej, z prezydentem Rooseveltem na czele. Miało ono miejsce przy okazji kampanii prezydenckiej w związku z wyborami w 1944 roku. Środowiska komunistyczne starały się wpłynąć na osoby głoszące w wyborach prezydenckich, wywodzące się ze środowisk emigracyjnych. Dzięki wsparciu z Moskwy finansowano artykuły w prasie obcojęzycznej w USA, aby lepiej dotrzeć do niezdecydowanych wyborców. Rozwinięto równocześnie starania zwiększenia udziału, zdominowanych przez komunistów i sympatyków tej ideologii, członków CIO Political Action Committee w strukturach Partii Demokratycznej. Dalekosiężny cel działalności tego ugrupowania wiązał się z przygotowaniem gruntu pod rewolucyjną zmianę polityczną oraz związaną z amerykańskim łaodem społeczno-gospodarczym w myśl haseł komunizmu i założeń państwa totalitarnego (Raport na temat artykułu wydanego w dzienniku New York World Telegram pt. Barmine – przestrzega przed czerwonym niebezpieczeństwem w USA z dnia 6 listopada 1944 roku).

W ocenie komunistów amerykańskich oczekiwano na zaistnienie jednego z dwóch pożądaných dla ugruntowania haseł rewolucyjnych scenariuszy. Pierwszym było uzyskanie przez koła sowieckie na tyle dużych wpływów, aby solidarnie wystąpić przeciwko ukształtowanemu ustrojowi politycznemu, a także ładowi społeczno-gospodarczemu w Stanach Zjednoczonych. Drugi scenariusz zakładał pojawienie się ogólnokrajowego kryzysu gospodarczego, na wzór tego z 1929 roku, który stanowiłby dobry grunt pod wzrost popularności haseł głoszonych w obrębie doktryny marksizmu-leninizmu (Tamże).

Należy ocenić, że założenie – choć oderwane od realiów demokracjonalno-kapitalistycznego społeczeństwa Stanów Zjednoczonych – nie było traktowane przez Moskwę jako niemożliwe do realizacji wśród komunistów. Warto dodać, że w tym samym czasie podobne zabiegi na rzecz poparcia

Demokratów i kandydatury prezydenckiej Roosevelta, opowiadając się jednocześnie za aktywnymi działaniami Stanów Zjednoczonych na froncie koalicji antyhitlerowskiej, czyniła Komunistyczna Partia Stanów Zjednoczonych. Była marksistowsko-leninowską partią, założoną w 1919 roku, której idee oraz założenia programowe ulegały w ciągu ponad 2,5 dekad wielokrotnym zmianom i ewolucji. Rozwój ugrupowania następował jednak w ścisłym związku z postulatami socjalistycznymi, a członkowie walczyli o wpływy zwłaszcza wśród związków zawodowych i amerykańskich robotników (Tokarczyk, 2010). W ocenie zaprezentowanej przez placówkę ESTEZET, działalność Partii Komunistycznej Stanów Zjednoczonych cechowało przywiązanie do dwóch głównych zasad. Pierwszą była lojalność względem Rosji Sowieckiej (Związku Sowieckiego), a drugą realizowanie ideologii rewolucyjnej w celu wywołania ogólnonarodowej rewolucji w Stanach Zjednoczonych (Raport placówki ESTEZET pt. Ogólna charakterystyka amerykańskiej partii komunistycznej z dnia 8 kwietnia 1944 roku). Komuniści próbowali wpłynąć na wybory uzupełniające do Kongresu w 1944 roku. Przenieśli swe starania także na zyskanie wpływów w środowisku nowo powstałej amerykańskiej Partii Pracy (Pismo i raport placówki ESTEZET w sprawie wpływu komunistów na prezydencką kampanię wyborczą w USA z dnia 15 sierpnia 1944 roku).

W oparciu o przedstawione stanowiska można wnioskować, że ideologia komunistyczna stanowiła zagrożenie dla tradycji politycznych Stanów Zjednoczonych, bezpieczeństwa polityczno-ustrojowego oraz bezpieczeństwa w sferze społecznej i kulturowej. Dodatkowym argumentem może być jedno ze stanowisk wyrażonych w raporcie placówki ESTEZET z sierpnia 1944 roku, w którym pojawił się następujący wniosek: „Moskwa posiada obecnie w Ameryce aparat polityczny, za pomocą którego będzie mogła wywierać wpływ w sferze swoich i amerykańskich interesów jak i we wszystkich sprawach dotyczących jej stosunków z USA” (Tamże).

Na szczególną uwagę w procesie tworzenia ruchu komunistycznego w USA, zasługują działania Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych, utworzonej jeszcze w 1919 roku, a powiązanej z sowiecką siatką szpiegowską w USA (Pastusiak, 1974; Piecuch, 1998). Członkowie Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych, przy współpracy z wywiadem Związku Sowieckiego, brali udział w licznych akcjach werbunku wpływowych postaci ze środowiska inteligenckiego, a także w kampaniach dezinformacyjnych, przykładowo odgrywając „ważną rolę w sowieckiej próbie ukrycia prawdy o mordzie na polskich oficerach w Katyniu” (Romerstein, 2006, s. 71).

W przypadku ukrywania prawdy o Katyniu dezinformacja sowiecka osiągnęła zresztą pewne sukcesy, czego przykładem było pomniejszenie znaczenia przez administrację prezydenta Roosevelta w 1943 roku informacji o udziale Sowieców w zbrodni katyńskiej. Na mocy decyzji Biura Informacji Wojennej (OWI) kilka krajowych stacji radiowych zostało zmuszonych do zaprzestania nadawania informacji sugerujących, że odpowiedzialność za zbrodnię ponoszą Sowieci (Haynes, 2010).

Inne ważne przedmioty aktywności członków Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych wiązały się z przejmowaniem kierownictwa nad niektórymi związkami zawodowymi, organizacją akcji propagandowych negujących zasadność amerykańskiej polityki zagranicznej, próbami wpływania na treści szkolnictwa wyższego na amerykańskich uniwersytetach, czy wyrażaniem sprzeciwu wobec porządku prawnego USA poprzez kwestionowanie aresztowań niektórych działaczy związanych z obozem komunistycznym w tym państwie (Batóg, 1999).

W literaturze wskazuje się przy tym na istotną rolę, jaką w północno-amerykańskim ruchu komunistycznym odegrali komuniści polskiego pochodzenia, pozostający agentami na usługach Moskwy. Jest to wątek o tyle ciekawy, o ile wskazuje na szerokie zaangażowanie Moskwy w dotarcie do przedstawicieli licznych mniejszości narodowych w Stanach Zjednoczonych celem pozyskania ich dla uczestnictwa w rozwoju ruchu komunistycznego w Ameryce Północnej. Obszerniej na temat wskazanego zagadnienia (Cenciewicz, 2006).

Komuniści w Stanach Zjednoczonych próbowali dotrzeć zwłaszcza do wybranych warstw społeczeństwa amerykańskiego, czego dobrym przykładem była próba wpłynięcia przez komunistów na samoorganizację i charakter działalności Amerykanów ukraińskiego pochodzenia. Z inicjatywy placówki ESTEZET scharakteryzowano poczynione przez komunistów na początku 1944 roku wysiłki zmierzające do propagandowego wpłynięcia i rozbicia programowego Drugiego Kongresu Amerykanów Ukraińskiego Pochodzenia, który odbył się w Filadelfii. Kongres grupował osoby identyfikujące się z organizacjami związanymi z ruchem ukraińskim, do których należały Prowidinnia oraz Ukraiński Narodny Sojusz. Promował hasła nacjonalistyczne i dążenia Ukraińców do odbudowy własnego niepodległego państwa w powojennej Europie. Jak zauważył Tadeusz Dubicki (2002, s. 353): „Głównym zadaniem organizacji i członków Kongresu „było wskazanie, że zajmują się oni czynnie losem swoich rodaków w okupowanej Europie i nie chcą popełnić błędu takiego jak w 1918 r., tj. liczyć na aliantów, nie biorąc pod uwagę obojętności ich w debatach Konferencji Poko-

jowej”. Organizacje komunistyczne funkcjonujące w Stanach Zjednoczonych i prowadzące własną działalność prasową, przystąpiły do negocjowania zasadności inicjatywy Amerykanów ukraińskiego pochodzenia. W ocenie polskiego wywiadu: „Walka posunęła się tak daleko, że organizatorzy byli nawet przygotowani na napad bojówek komunistycznych w czasie obrad” (Sprawozdanie z Kongresu Ukraińskiego w Stanach Zjednoczonych z dnia 3 lutego 1944 roku).

Komuniści posunęli się do stosowania oficjalnych, pisemnych wniosków protestacyjnych, wystosowanych do dyrekcji Hotelu Benjamin Franklin, w których zaplanowano obrady II Kongresu Amerykanów Ukraińskiego Pochodzenia. Wnioski protestacyjne złożyła ukraińsko-amerykańska sekcja Międzynarodowego Związku Robotniczego, jak również kilka organizacji branżowych, do których należały takie, jak United Cannery, Agricultural, Packing and Allied Workers of America czy United People’s Action Committee. Planowane obrady Kongresu oceniano w prasie komunistycznej jako przygotowania działaczy faszystowskich do rozwoju propagandy faszystów na terenie Stanów Zjednoczonych. W środowisku komunistów ukraińskich pojawiały się liczne głosy, dotyczące funkcjonowania Kongresu, który miał ich zdaniem stanowić „instrument w rękach polskich czynników rządowych, które w ten sposób chcą rozegrać walkę z rządem sowieckim” (Tamże).

Placówka ESTEZET gromadziła również informacje o zagrożeniu w postaci rozwoju propagandy komunistycznej w prasie wychodzącej w Stanach Zjednoczonych. Uprawianie propagandy sowieckiej pozostawało jednym z podstawowych założeń szerzenia idei komunistycznych i umacniania podstaw funkcjonowania Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych. Propaganda z jednej strony służyła uświadamianiu partyjnemu członków, z drugiej natomiast była środkiem oddziaływania na coraz bardziej liberalizujące się w końcowym okresie II wojny światowej społeczeństwo amerykańskie (Batóg, 2003). Przykładem było zbieranie treści propagandowych w prasie w języku ukraińskim. Świadczyły o tym sporządzane przez placówkę ESTEZET analizy przekazów głównie dwóch periodyków, tj. nowojorskiego dziennika komunistycznego, o wyraźnie antypolskim charakterze, pod nazwą „Ukraiński Szczodenni Wisti”, a także wydawanego w Pittsburgu tygodnika nacjonalistycznego „Narodne Słowo”, propagującego ideę wyrwania Polsce ziem dawnych Kresów Wschodnich (Meldunek placówki ESTEZET pt. Charakterystyka prasy ukraińskiej wychodzącej w Stanach Zjednoczonych z dnia 9 października 1944 roku). Propagandę sowiecką uprawiano także w czasopiśmie polskojęzycznych, czego przykładem był wychodzący

w Nowym Jorku „Robotnik Polski” (Sacewicz, 2005, s. 343).

W oparciu o powyższe argumenty można sądzić, że propaganda sowiecka dążyła przy okazji ataków na działalność szerzej rozumianego ruchu ukraińskiego do zdyskredytowania kontaktów Amerykanów ukraińskiego pochodzenia z Polonią oraz polskim rządem emigracyjnym.

Na marginesie dyskusji wokół zagrożenia komunizmem na kontynencie północnoamerykańskim należy wspomnieć, że prasową propagandę komunistyczną uprawiano również w Kanadzie. W 1944 roku polski wywiad wojskowy uzyskał informację w związku z trzema broszurami mającymi stanowić wzór uprawiania propagandy komunistycznej. Były to wydawnictwa „Russian’s secret weapon”, „Tito and his people”, a także „The people must choose”, odznaczające się niską ceną i obliczone na oddziaływanie na masowego odbiorcę (Pismo placówki ESTEZET w sprawie propagandy sowieckiej w Kanadzie z dnia 9 sierpnia 1944 roku).

Placówka ESTEZET w rozpoznaniu zagrożenia ruchem komunistycznym w wybranych państwach Ameryki Południowej

Urugwaj

Placówka ESTEZET, wykorzystując materiały uzyskane od placówki polskiego wywiadu działającej w Buenos Aires (kryptonim Salvador), badała znaczenie propagandy i agitacji sowieckiej w Ameryce Południowej. Placówka w Buenos Aires utrzymywała ponadto swoje podplacówki na terenie Argentyny (kryptonim San Antonio w Buenos Aires), Chile (kryptonim Sinalca w Santiago), Urugwaju (kryptonim Sambrerette w Montevideo) oraz Paragwaju (kryptonim San Feli w Asuncion) (Ciechanowski, 2013).

Według raportu opracowanego pod koniec 1943 roku w Urugwaju komuniści kierowali przekaz oficjalnym kanałem w postaci działalności agencji prasowo-propagandowej Supress w Montevideo, dostarczając urugwajskiej prasie artykuły oraz depesze uzyskane z Moskwy. Nieoficjalnie stosowali się do treści tajnego biuletynu politycznego, który miał być w posiadaniu nielicznych i wysokich działaczy komunistycznych w Ameryce Południowej. Treści biuletynu miały dzielić się na dwie sekcje, z których pierwsza dotyczyła instrukcji do realizacji akcji bezpośredniej w terenie, druga – ogólnych informacji politycznych, z którymi mieli zapoznać się agenci komunistyczni, by lepiej orientować się w sytuacji polityczno-wojskowej w poszczególnych państwach Ameryki Południowej. Analogiczne działania komunistów były dobrze przygotowane także w Argentynie, o czym może

świadczą funkcjonowanie sowieckiej placówki Centro Esclavo, a także osobiste wysiłki podejmowane przez agenta-komunistę polskiego, niejakiego Kowalskiego. Ideologia komunistyczna zagrażała w szczególności robotnikom i studentom, a przy tym była prowadzona w odpowiedzi na kontrdziałania propagandowe ze strony Stanów Zjednoczonych (Tajne instrukcje polityczne partii komunistycznej z dnia 15 grudnia 1943 roku).

W ujęciu bezpieczeństwa kulturowego zwraca uwagę wzmianka o realizowanej na tym kontynencie przez Moskwę tzw. akcji wszechsłowiańskiej. Ruch słowiański miał stanowić przykrywkę dla działalności komunistycznej w obliczu trudności Związku Sowieckiego dotyczących prowadzenia działań na tak odległym terenie. Komunizm traktowano wówczas jako ideologię spajającą dążenia sowieckie do tego, aby uzyskać akceptację amerykańskiej emigracji słowiańskiej dla idei zjednoczenia wszystkich Słowian europejskich pod egidą Związku Sowieckiego. Propaganda sowiecka akcentowała potrzebę aktywniejszych prac wśród tzw. elementów niekomunistycznych, zwłaszcza wśród emigracji polskiej, czeskiej oraz jugosłowiańskiej w Ameryce Południowej, w tym pozyskanie do współpracy dyplomatów wymienionych państw. Przechwycona przez polski wywiad argumentacja propagandowych kół sowieckich zmierzała do uwydatnienia faktu, że pozyskanie poparcia amerykańskiej emigracji słowiańskiej było środkiem kształcenia przyszłych kadr mających wrócić po wojnie do macierzystych państw w Europie, pozostających pod zwierzchnictwem komunistycznym. Służyła też ugruntowaniu pozycji tez głoszonych przez komunistów wśród emigracyjnych środowisk, zarówno w Ameryce Południowej, jak i Ameryce Północnej. Działo się tak zwłaszcza w warunkach planowanej sowieckiej ofensywy ideologicznej przeciwko Stanom Zjednoczonym, będących ostoją haseł równości, wolności i poszanowania praw mniejszości emigracyjnych z Europy. Współpraca z dyplomatami Polski, Czechosłowacji oraz Jugosławii była motywowana nie tyle użyteczną wartością tych osób dla propagowania komunizmu, co faktem, że można ją było wykorzystać w procesie dezinformacji rządów oraz społeczeństw w państwach południowoamerykańskich (Tamże).

Należy zauważyć, że z punktu widzenia zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego na obszarze Ameryki Południowej istotną rolę przewidziano dla akcji dezinformacyjnej prowadzonej przez środowiska komunistyczne. Niezwykle interesującym przejawem zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego na obszarze Ameryki Południowej w ogóle było dążenie komunistów do ideologicznej walki z religią katolicką. Związek Sowiecki starał się inicjować wystąpienia oraz ruchy antyreligijne w tradycyjnie katolic-

kich krajach Ameryki Południowej. Młodzież szkolona specjalnie pod tym kątem w Moskwie miała przenikać do poszczególnych środowisk w państwach południowoamerykańskich z zadaniem inicjowania ruchów i udziału w rozprzestrzenianiu idei antyreligijnych, co stanowiło element akcji zakrojonej na szerszą skalę w różnych częściach świata (Marszał, 2014).

Z zachowanych meldunków placówki ESTEZET wynika, że propagandę komunistyczną rozwijało Poselstwo Sowieckie w stolicy Urugwaju, Montevideo. Było to możliwe dzięki działalności dwóch sowieckich agencji prasowych w postaci Press Wireless Ltd oraz Agencja Telegrafica Sovietica. Prasę prokomunistyczną w Urugwaju wykorzystywano w szczególności do propagowania akcji unifikacyjnej organizacji słowiańskich w tym państwie. Polegała ona na zaszczepieniu różnym narodowościom słowiańskim ideologii wszechsłowiańskiej i na likwidacji ośrodków wyrażających hasła antysowieckie (Meldunek dotyczący Poselstwa Sowieckiego w Montevideo z dnia 31 sierpnia 1944 roku).

Argentyna

Rozwój ruchu komunistycznego w Ameryce Południowej zagrażał także bezpieczeństwu Argentyny. W marcu 1944 roku placówka ESTEZET przekazała do centrali polskiego wywiadu wojskowego informację o aresztowaniu polskiego obywatela, Michała Skowronka, jako bliskiego współpracownika przywódcy polskiego ruchu komunistycznego w Buenos Aires, Stanisława Kowalewskiego. Przy rewizji policja argentyńska uzyskała materiały w postaci pism i ulotek komunistycznych. Uzyskano informację, z której wynikało, że inny polski obywatel zwerbowany przez komunistów, Marcin Raduj, udał się do Montevideo w sprawach służbowych, reprezentując S. Kowalewskiego, który w obawie przed aresztowaniem ukrywał się w argentyńskiej stolicy (Meldunek placówki Salvador w Buenos Aires z dnia 11 marca 1944 roku).

Analogicznie względem wcześniej omówionego ruchu komunistów ukraińskich, tak samo wśród emigracji polskiej starano się dotrzeć do jej przedstawicieli, aby pozyskać agitatorów dla sprawy komunistów. Zagrożeniem społeczno-kulturowym było dążenie organizacji komunistycznych, aby przy pomocy dotarcia do środowisk emigracyjnych destabilizować bezpieczeństwo w państwach obu Ameryk, wpływając na pozyskanie dla sprawy szerzenia komunizmu nowych grup społecznych, w tym organizacji i ruchów o charakterze mniejszościowym.

Na usługach Sowietów pozostawał niejaki Strapan, wydawca i redaktor pisma skierowanego do członków mniejszości białoruskiej w Argentynie, noszącego nazwę „Ruskij w Argentynie” (Meldunek o przyjeździe do Urugwaju posła sowieckiego i zjazdu przywódców komunistycznych z dnia 29 marca 1944 roku). Komuniści posługiwali się propagandowymi sloganami walki z imperializmem amerykańskim w Argentynie również w odniesieniu do prasy wydawanej wśród emigracji włoskiej (Meldunek placówki ESTEZET pt. Akcja komunistyczna wśród kolonii włoskiej w Argentynie z dnia 9 lipca 1944 roku). Sowietci próbowali również dotrzeć do Polonii argentyńskiej, aby dyskredytować sprawę polską w czasie II wojny światowej. Należy zaznaczyć, że w Argentynie uwidoczniła się zwłaszcza propaganda sowiecka ukierunkowana przeciwko sprawie polskiej zorientowanej na odbudowę niepodległego oraz demokratycznego państwa polskiego po zakończeniu II wojny światowej. Szczególną aktywność wykazywała redakcja „Wolnej Polski”, na której czele znalazł się Marcin Raduj, członek Frakcji Polskiej Komunistycznej Partii Argentyny (Bartkowiak, Walaśzek, 2001). Realizowano tym samym cel dotarcia do środowisk emigracyjnych, aby rozbić jedność społeczno-kulturową w państwach obu Ameryk i przygotować podstawy pod wybuch rewolucji w duchu socjalizmu po zakończeniu II wojny światowej.

W następstwie rosnącego zagrożenia politycznego oraz społeczno-kulturowego komunizmem władze argentyńskie zaplanowały w 1944 roku budowę obozu koncentracyjnego dla najbardziej aktywnie działających w ich państwie członków ruchu komunistycznego. Ośrodek represji miał powstać w prowincji Entre Rios, a odpowiedź władz argentyńskich stanowić formę przeciwdziałania zorganizowanym działaniom propagandowym. Starano się także uniemożliwić komunistom wywołania manifestacji w Buenos Aires w związku z oczekiwaną kapitulacją Niemiec hitlerowskich w II wojnie światowej (Meldunek placówki ESTEZET pt. Propaganda komunistyczna w Argentynie z dnia 28 września 1944).

Brazylia

Zagrożeniem dla tożsamości kulturowej oraz ładu społecznego w państwach obu Ameryk była komunistyczna propaganda w prasie. Dobrym przykładem było funkcjonowanie brazylijskiego tygodnika „Diretrizes” oraz czasopism „Ilustração” i „Roteiro”, traktowanych jako ostoje dla propagowania komunistycznych haseł w największym państwie południowoamerykańskim. Polski wywiad wojskowy odnotował zwiększone sympatie

prosowieckie w prasie zwłaszcza w stanie Parana, w południowej części kraju. Propagandę uprawiano w dziennikach „Diario da Tarde”, „Diario dos Campos”, „Gazeta do Povo” oraz „O Dia”, a redakcja ostatniego utrzymywała bliskie relacje z członkami brazylijskiego rządu. W ocenie polskiego wywiadu wojskowego zawarto następującą ocenę: „Cała prasa parańska jest otoczona ponadto chmurą uwijających się agentów komunistycznych, którzy na podstawie informacji i instrukcji nadchodzących z Buenos Aires i innych środowisk, lansują notatki i wiadomości, wznecające entuzjazm dla polityki Sowietów, Czerwonej Armii itp.” (Meldunek placówki Sabanilla pt. Różne wiadomości z Brazylii (od informatorów terenowych) z dnia 14 marca 1944 roku).

Nasilona działalność propagandowo-agitacyjna, próby dezintegracji środowiska politycznego i wpłynięcia na społeczeństwo propagandą prasową oraz przenikaniem przez komunistów do różnych grup zawodowych, spotkały się z oporem ze strony rządów państw narażonych na ideologię komunistyczną w Amerykach. Przykładem może być nieprzychylny stosunek rządu brazylijskiego oraz brazylijskich kół wojskowych i policyjnych, wyrażany zwłaszcza w obliczu pojawienia się na początku 1944 roku idei nawiązania stosunków dyplomatycznych między Rio de Janeiro a Moskwą (Dulles, 2014).

W celu skuteczniejszego przygotowania państwa do walki z zagrożeniem komunistycznym dokonano reorganizacji brazylijskich policji stanowych, unifikując tzw. wydział przeciwkomunistyczny. Zwolennikiem całkowitego zwalczania wpływów propagandy komunistycznej w państwie był prezydent Brazylii Getúlio Vargas. Zaproponowano zwołanie Przeciwkomunistycznego Bloku Południowo-Amerykańskiego, wprowadzenie obserwatorów, mających za zadanie analizować wpływy propagandy komunistycznej w krajowej prasie. Opracowano podstawy wyeliminowania wpływów komunistycznych zagrażających sabotażem z północnych portów brazylijskich, a także polecono sporządzać spisy komunistów i ich sympatyków w instytucjach publicznych oraz urzędach w stanie Rio de Janeiro. Władze brazylijskie dostrzegły potrzebę identyfikacji i pozbawienia stanowisk osób wykazujących sympatie komunistyczne w krajowym resorcie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych (Raport placówki Sabanilla pt. Stosunek Brazylii do Sowietów z dnia 24 lutego 1944 roku).

Inicjatywa zwołania Przeciwkomunistycznego Bloku Południowo-Amerykańskiego zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ w założeniu miała służyć skuteczniejszej ochronie wszystkich republik południowoamery-

kańskich w obliczu nasilonego oddziaływania ideologii komunistycznej. Blok powstał, aby chronić państwa Ameryki Południowej w obliczu spodziewanego zakończenia II wojny światowej i wzrostu zagrożenia ze strony komunizmu w warunkach pokoju międzynarodowego. Działania organizacji ukierunkowano na wyeliminowanie wpływów komunistycznych z kręgów wojska, sfer urzędniczych i związków robotniczych w państwach Ameryki Południowej. Dążono do uniemożliwienia szybkiego wzrostu bezrobocia wśród warstw robotniczych, najbardziej podatnych na uleganie wpływom ideologii komunizmu (Tamże).

Dzięki założeniom ograniczenia wpływów komunistycznych w Brazylii można lepiej zrozumieć sfery zainteresowania komunistów poszerzeniem wpływów na obszarze Ameryki Południowej.

Podsumowanie i wnioski

Podsumowując treści zaprezentowane w artykule, można wymienić następujące wnioski:

1. Zagrożenie komunizmem w latach 1941-1944 dotyczyło zarówno państw Ameryki Północnej, w tym zwłaszcza Stanów Zjednoczonych, jak i państw Ameryki Południowej. Uzasadniało aktywność polskiego wywiadu wojskowego we wspieraniu pracy własnych placówek w państwach na obu kontynentach.
2. Propaganda i agitacja komunistyczna, a także przygotowanie do dywersji oraz sabotażu w państwach obu Ameryk, godziło w bezpieczeństwo polityczne i ład społeczny poszczególnych państw.
3. Ideologia komunistyczna stanowiła zagrożenie dla bezpieczeństwa kulturowego państw obu Ameryk. Poprzez działania osób popieranych przez Sowietów oraz rozwiniętą propagandę w prasie starano się zaszczerpić w społeczeństwach północno- i południowoamerykańskich wzorce sprzeczne z ich wartościami oraz tradycjami kulturowymi.

Dzięki przedstawionym argumentom można potwierdzić – w odniesieniu do części związanej z materiałami polskiego wywiadu – prawdziwość przywołanej tezy, zgodnie z którą komunizm stanowił istotne zagrożenie polityczne oraz społeczno-kulturowe na obszarze Ameryk w latach 1941–1944. W oparciu o analizę raportów i meldunków placówki ESTEZET i placówek podległych okazało się, że działania komunistów

skupiały się na przygotowaniu gruntu pod późniejsze rewolucje w duchu socjalistycznym, które miały zostać zainicjowane przez środowiska komunistyczne w państwach Ameryki Północnej oraz Południowej po zakończeniu II wojny światowej. Istotne zagrożenie komunizmem dotyczyło Stanów Zjednoczonych, jako państwa, które miało stać się najważniejszym propagatorem rozwoju kapitalizmu i demokracji na świecie po 1945 roku.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

- [1] Instrukcja dotycząca przygotowania raportu z działalności Ekspozytury [1942/1943], Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka: 701/111/1 (Instrukcje organizacyjne).
- [2] Instrukcja organizacyjna i plan pracy Ekspozytury ESTEZET Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza oraz jej placówek wywiadowczych z dnia 3 marca 1943 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/1 (Instrukcje organizacyjne).
- [3] Meldunek dotyczący Poselstwa Sowieckiego w Montevideo z dnia 31 sierpnia 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/21 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II, teczka III).
- [4] Meldunek o przyjeździe do Urugwaju posła sowieckiego i zjazdu przywódców komunistycznych z dnia 29 marca 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/19 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II, teczka I).
- [5] Meldunek placówki ESTEZET pt. Akcja komunistyczna wśród kolonii włoskiej w Argentynie z dnia 9 lipca 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/21 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II, teczka III).
- [6] Meldunek placówki ESTEZET pt. Charakterystyka prasy ukraińskiej wychodzącej w Stanach Zjednoczonych z dnia 9 października 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).

- [7] Meldunek placówki ESTEZET pt. Propaganda komunistyczna w Argentynie z dnia 28 września 1944, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/21 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II, teczka III).
- [8] Meldunek placówki Sabanilla pt. Różne wiadomości z Brazylii (od informatorów terenowych) z dnia 14 marca 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/19 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II, teczka I).
- [9] Meldunek placówki Salvador w Buenos Aires z dnia 11 marca 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/19 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II, teczka I).
- [10] Pismo placówki ESTEZET w sprawie propagandy sowieckiej w Kanadzie z dnia 9 sierpnia 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).
- [11] Pismo i raport placówki ESTEZET w sprawie wpływu komunistów na prezydencką kampanię wyborczą w USA z dnia 15 sierpnia 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).
- [12] Podział zadań i kompetencji Attachés Wojskowych i Ekspozytury ESTEZET z dnia 12 października 1942 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/1 (Instrukcje organizacyjne).
- [13] Raport placówki ESTEZET dotyczący organizacji placówek komunistycznych w USA z dnia 30 czerwca 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).
- [14] Raport na temat artykułu wydanego w dzienniku New York World Telegram pt. Barmine – przestrzega przed czerwonym niebezpieczeństwem w USA z dnia 6 listopada 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce, teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).
- [15] Raport placówki ESTEZET pt. Ogólna charakterystyka amerykańskiej partii komunistycznej z dnia 8 kwietnia 1944 roku, Archiwum

- Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).
- [16] Raport placówki Sabanilla pt. Stosunek Brazylii do Sowietów z dnia 24 lutego 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka: 701/111/19 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Południowej tom II,teczka I).
- [17] Sprawozdanie z Kongresu Ukraińskiego w Stanach Zjednoczonych z dnia 3 lutego 1944 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka: 701/111/1 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).
- [18] Tajne instrukcje polityczne partii komunistycznej z dnia 15 grudnia 1943 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka: 701/111/16 (Materiały dotyczące prac wywiadu na terenie Ameryki Północnej).

Opracowania:

- [19] Andrew, Ch., Mitrochin, W. (2001). *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*. Warszawa: Wydawnictwo Muza.
- [20] Bartkowiak, D., Walaszek, A. (2001). *Polska diaspora*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- [21] Batóg, W. (1999). Tak zwana wywrotowa działalność Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych w świetle przesłuchań komisji Kongresu 1950-1954. *Dzieje Najnowsze*, 2, s. 168.
- [22] Batóg, W. (2003). *Wywrotowcy? Komunistyczna Partia USA we wczesnym okresie zimnej wojny (1945-1954)*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- [23] Cenckiewicz, S. (2009). Komitet na celowniku „Kominternu”. O polskich komunistach w Ameryce na marginesie książki Wacława Jędrzejewicza o historii KNAPP. W: S. Cenckiewicz (red.), *Śladami bezpieki i partii. Studia, źródła, publicystyka* (ss. 4-5). Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- [24] Cenckiewicz, S. (2006). Polscy agenci Moskwy w USA. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 3-4, ss. 36-58.
- [25] Ciechanowski, J. S. (2004). Ameryka Północna i Południowa. W: T. Dubicki, D. Nałęcz, T. Sterling (red.), *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej, t. 1. Ustalenia Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej* (s. 355). Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

- [26] Ciechanowski, J. S. (2013). Wywiad polski w Ameryce Północnej i Południowej w czasie II wojny światowej. *Zeszyty Historyczne*, 12, ss. 97-124.
- [27] Dubicki, T. (2002). *Konspiracja polska w Rumunii 1939-1945, t. 1: 1939-1940*. Warszawa: Adiutor.
- [28] Dulles, J. W. F. (2014). *Anarchists and Communists in Brazil 1900-1935*. Austin: University of Texas Press.
- [29] Glicyn, A. (2007). *Nowe kłamstwa w miejsce starych. Komunistyczna strategia podstępów i dezinformacji*. Warszawa: Biblioteka Służby Kontrwywiadu Wojskowego.
- [30] Haynes, J. E. (2010). Tło amerykańskiego antykomunizmu. *Pamięć i Sprawiedliwość. Pismo Instytutu Pamięci Narodowej*, 1, s. 45.
- [31] Jędrzejewicz, W. (2006). *Polonia amerykańska w polityce polskiej. Historia Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia*. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- [32] Kołakowski, P. (2012). *Czas próby. Polski wywiad wojskowy wobec groźby wybuchu wojny w 1939 roku*. Warszawa: Demart.
- [33] Marszał, M. (2014). Komunizm w poglądach Antoniego Kwiatkowskiego (1920–1939). *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 36(2), s. 97. ORCID: 0000-0001-7998-5743.
- [34] Matusiak, P. (2002). *Wywiad Związku Walki Zbrojnej Armii Krajowej 1939-1945*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- [35] Nowiński, Cz. (2004). Stowarzyszenie Emigracji Polskiej w Kalifornii Samopomoc 1950-1975. *Studia Polonijne*, 25, s. 160.
- [36] Pastusiak, L. (1974). *Pół wieku dyplomacji amerykańskiej 1898-1945*. Warszawa: PWN.
- [37] Peplowski, A. (1991). Współpraca Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza z wywiadem Stanów Zjednoczonych (1941–1942). *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 36(2), ss. 3-16.
- [38] Peplowski, A. (1995). *Wywiad Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1939-1945*. Warszawa: Agencja Wydawnicza Morex.
- [39] Peplowski, A. (2000). Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914–1945. *Słupskie Studia Historyczne*, 8, s. 191.
- [40] Piecuch, H. (1998). *Brudne gry. Ostatnie akcje służb specjalnych*. Warszawa: CB.
- [41] Sacewicz, K. (oprac.). (2005). *Polskie Państwo Podziemne wobec komunistów polskich (1939-1945)*. Wypisy prasy konspira-

- cyjnej. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- [42] Romerstein, H. (2006). Patrioci Związku Sowieckiego. Wykorzystywanie amerykańskich komunistów pochodzenia polskiego przez sowieckie służby specjalne. *Glaukopis*, 4, s. 71.
- [43] Smoliński, J. (2004). *Polsko-amerykańskie stosunki wojskowe 1776-1945*. Warszawa: Bellona.
- [44] Suchcitz, A. (2010). Zarys struktury organizacyjnej Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza 1939-1945. W: T. Dubicki (red.), *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP, t. 1* (s. 65). Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- [45] Świętek, R. (1988). W służbie polskiego wywiadu w Ameryce Północnej i Południowej 1941–1945. *Przegląd Historyczny*, 79(3), ss. 539-572.
- [46] Tokarczyk, R. (2010). *Współczesne doktryny polityczne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- [47] Wolsza, T. (1998). *Rząd RP na obczyźnie wobec wydarzeń w kraju 1945-1950*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.

**COMMUNISM AS A POLITICAL
AND SOCIO-CULTURAL THREAT IN NORTH
AND SOUTH AMERICA
IN THE EVALUATIONS
OF THE INDEPENDENT INTELLIGENCE
EXPOSITION OF ESTEZET IN 1941-1945**

ABSTRACT

The paper aims at presenting arguments that in the evaluations presented in the documents of ESTEZET, communism has emerged as a significant political and socio-cultural threat in the areas of both Americas.

The author acknowledged that communism was a significant political and socio-cultural threat in the areas of both Americas between 1941 and 1945.

The analysis showed that the threat to the communist ideology and the Soviet-supported actions in the areas of both Americas was very serious. In many countries Com-

munist propaganda was practiced and the political scene was shaped. An important threat was the attempt by the Communists to break up the social order as well as the cultural identity of the North and South American countries.

Keywords:

America, cultural security, ESTEZET, communism, intelligence.